

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (druga izba)

z dnia 4 września 2014 r. *

Uchybienie zobowiązaniom państwa członkowskiego — Dyrektywa 91/676/EWG — Artykuł 5 ust. 4 — Punkty 1–3 i 5 części A załącznika II — Ustęp 1 pkt 1–3 oraz ust. 2 załącznika III — Ochrona wód przed zanieczyszczeniami azotanami pochodzenia rolniczego — Okresy rolniczego wykorzystania — Pojemność pojemników do składowania odchodów zwierzęcych — Ograniczenie rolniczego wykorzystania — Zakaz rolniczego wykorzystania w terenie o dużym nachyleniu lub na gruntach przemarzniętych lub pokrytych śniegiem — Niezgodność uregulowań krajowych

W sprawie C-237/12

mającej za przedmiot skargę o stwierdzenie, na podstawie art. 258 TFUE, uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego, wniesioną w dniu 16 maja 2012 r.,

Komisja Europejska, reprezentowana przez E. Manhaeve’a, B. Simona i J. Hottiaux, działających w charakterze pełnomocników, z adresem do doręczeń w Luksemburgu,

strona skarżąca,

przeciwko

Republique Francuskiej, reprezentowanej przez G. de Bergues’a, S. Meneza oraz D. Colasa, działających w charakterze pełnomocników,

strona pozwana,

TRYBUNAŁ (druga izba),

w składzie: R. Silva de Lapuerta, prezes izby, J.L. da Cruz Vilaça (sprawozdawca), G. Arestis, J.C. Bonichot i A. Arabadjiev, sędziowie,

rzecznik generalny: J. Kokott,

sekretarz: M. Aleksejev, administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 6 listopada 2013 r.,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 16 stycznia 2014 r.,

wydaje następujący

* Język postępowania: francuski.

Wyrok

- 1 W skardze Komisja Europejska wnosi do Trybunału o stwierdzenie, że nie przyjmując wszystkich środków niezbędnych do pełnego i prawidłowego spełnienia wymogów nałożonych na nią w art. 5 ust. 4 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (Dz.U. L 375, s. 1) w związku z pkt 1–3 i 5 części A załącznika II oraz ust. 1 pkt 1–3 i ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy, Republika Francuska uchybiła zobowiązaniom ciążącym na niej na mocy tej dyrektywy.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 2 Zgodnie z motywem jedenastym dyrektywy 91/676 programy działania „powinny obejmować środki mające na celu ograniczenie rolniczego wykorzystania wszelkich nawozów zawierających azot oraz w szczególności ustalenie specjalnych ograniczeń dotyczących stosowania odchodów zwierzęcych pochodząc[ych] od zwierząt gospodarskich”.
- 3 Artykuł 1 tej dyrektywy wskazuje, że jej celem jest zmniejszanie zanieczyszczenia wód wywołanego przez azotany ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu tego rodzaju.
- 4 Artykuł 4 ust. 1 tej samej dyrektywy stanowi:

„Państwa członkowskie, w celu zapewnienia dla wszystkich wód ogólnego poziomu ochrony przed zanieczyszczeniem, w ciągu dwuletniego okresu od notyfikacji niniejszej dyrektywy:

- a) ustanawiają zbiór lub zbiory zasad dobrej praktyki rolniczej, które mają zostać dobrowolnie wprowadzane w życie przez rolników, które powinny zawierać postanowienia obejmujące co najmniej pozycje określone w załączniku II A;

[...]”.

- 5 Artykuł 5 dyrektywy 91/676 stanowi:

„1. W ciągu dwuletniego okresu, po wstępnym wyznaczeniu określonym w art. 3 ust. 2, lub też w ciągu jednego roku od każdego dodatkowego wyznaczenia określonego w art. 3 ust. 4, państwa członkowskie do celów realizacji celów określonych w art. 1 ustanawiają programy działania w odniesieniu do wyznaczonych stref zagrożenia.

[...]

3. Programy działań uwzględniają:

- a) dostępne dane naukowo-techniczne, głównie w odniesieniu do odpowiednich udziałów azotu pochodząc[ego] ze źródeł rolniczych oraz pochodzącego z innych źródeł;
- b) warunki środowiska w odpowiednich regionach zainteresowanych państw członkowskich.

4. Programy działania są wprowadzane w życie w ciągu czterech lat od ich ustanowienia i składają się z następujących obowiązkowych środków:

- a) środków określonych w załączniku III;

- b) tych środków, które państwo członkowskie określiło w zbiorze(-ach) zasad dobrej praktyki rolniczej ustalonym zgodnie z art. 4, z wyjątkiem tych, które zostały zastąpione środkami określonymi w załączniku III.

[...]”.

- 6 Punkty 1–3 i 5 części A załącznika II do tej dyrektywy, zatytułowanej „Zbiór (zbiory) zasad dobrej praktyki rolniczej”, mają następujące brzmienie:

„Zbiór lub zbiory zasad dobrej praktyki rolniczej, mające na celu zmniejszenie zanieczyszczenia azotanami i uwzględniające warunki w różnych regionach Wspólnoty, powinny zawierać niektóre przepisy obejmujące następujące pozycje w zakresie, w jakim są one istotne:

- 1) okresy, kiedy rolnicze wykorzystanie nawozu jest niewłaściwe;
- 2) rolnicze wykorzystanie nawozu w terenie o dużym nachyleniu;
- 3) rolnicze wykorzystanie nawozu na gruntach nasyconych wodą, zatopionych, przemarzniętych lub pokrytych śniegiem;

[...]

- 5) pojemność i konstrukcja pojemników do składowania odchodów zwierzęcych, w tym środki mające na celu zapobieganie zanieczyszczeniu wody przez spływ i przesiąkanie do wód podziemnych i powierzchniowych płynów zawierających odchody zwierzęce i ścieki z przechowywanych materiałów roślinnych, takich jak kiszonka;

[...]”.

- 7 Zgodnie z ust. 1–3 załącznika III do tej dyrektywy, zatytułowanego „Środki, które należy włączyć do programów działania, jak określono w art. 5 ust. 4 lit. a)”:

„1. Środki obejmują zasady odnoszące się do:

- 1) okresów, kiedy rolnicze wykorzystanie niektórych rodzajów nawozu jest zakazane;
- 2) pojemności zbiorników do przechowywania odchodów zwierzęcych; pojemność ta musi przekraczać pojemność wymaganą do przechowywania w najdłuższym okresie, podczas którego rolnicze wykorzystanie w strefie zagrożenia jest zabronione, z wyjątkiem przypadków, gdy może zostać dowiedzione właściwym władzom, iż wszelkie ilości odchodów zwierzęcych nadmierne w stosunku do rzeczywistej pojemności przechowywania zostaną usunięte w sposób, który nie będzie szkodliwy dla środowiska;
- 3) ograniczeni[a] rolniczego wykorzystania nawozów, zgodne z dobrą praktyką rolniczą i uwzględniające cechy danej strefy zagrożenia, w szczególności:
 - a) warunki glebowe, rodzaj gleby i nachylenie terenu;
 - b) warunki klimatyczne, opady i nawadnianie;
 - c) zagospodarowanie gruntów oraz praktyki rolnicze, w tym system płodozmianu;

które mają być oparte na równowadze między:

- (i) możliwym do przewidzenia zapotrzebowaniem upraw na azot;
- (ii) zasilaniem upraw azotem z gleby oraz z nawożenia, z uwzględnieniem:
 - ilości azotu obecnego w glebie w czasie, kiedy uprawa zaczyna wykorzystywać go w znaczącym stopniu (ilości pozostające w końcu zimy),
 - dopływu azot[u] przez mineralizację netto rezerw azotu organicznego w glebie,
 - uzupełniania związków azotu z odchodów zwierzęcych,
 - uzupełniania związków azotu pochodzącego z chemicznych nawozów i innych.

2. Środki te zapewniają, że dla każdego gospodarstwa rolnego lub hodowlanego ilość odchodów zwierzęcych, wykorzystywanych rolniczo każdego roku, w tym wprost od zwierząt, nie przekracza określonej ilości na hektar.

Ilość ta to ilość odchodów zwierzęcych zawierająca do 170 kg N [azotu]. Jednakże:

- a) dla pierwszego czteroletniego programu działania państwa członkowskie mogą zezwolić na ilość odchodów zawierającą do 210 kg N [azotu];
- b) w trakcie i po pierwszym czteroletnim programie działania państwa członkowskie mogą ustalić ilości różne od ilości określonych powyżej. Ilości te muszą być ustalone tak, by nie stanowiły przeszkody w realizacji celów określonych w art. 1 i muszą być uzasadnione na podstawie obiektywnych kryteriów, na przykład:
 - długich okresów wegetacji,
 - upraw o wysokim poborze azotu,
 - wysokim opadzie netto w strefie zagrożenia,
 - gleb o wyjątkowo wysokiej zdolności denitryfikacji.

Jeśli państwo członkowskie zezwala na podstawie akapitu drugiego lit. b) na inną ilość, powiadamia Komisję, która zbada uzasadnienie zgodnie z procedurą regulacyjną, przewidzianą w art. 9 ust. 2.

3. Państwa członkowskie mogą obliczyć ilości określone w ust. 2 na podstawie liczby zwierząt. [...].”

Prawo francuskie

- 8 Artykuł 5 dyrektywy 91/676 został transponowany do prawa francuskiego przez décret n° 2001-34 du 10 janvier 2001, relatif aux programmes d'action à mettre en œuvre en vue de la protection des eaux contre la pollution par les nitrates d'origine agricole (dekret nr 2001-34 z dnia 10 stycznia 2001 r. w sprawie programów działań, które należy wdrożyć w celu ochrony wód przed zanieczyszczeniami azotanami pochodzenia rolniczego). Przepisy tego dekretu zostały skodyfikowane w art. od R. 211-80 do R. 211-85 code de l'environnement (kodeksu ochrony środowiska).

- 9 Na podstawie dekretu nr 2001-34 wydane zostało arrêté du 6 mars 2001, relatif aux programmes d'action à mettre en œuvre dans les zones vulnérables afin de réduire la pollution des eaux par les nitrates d'origine agricole (zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. w sprawie programów działań, które należy wdrożyć w strefach zagrożenia w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego, JORF z dnia 25 marca 2001 r., s. 4712, zwane dalej „zarządzeniem z dnia 6 marca 2001 r.”).
- 10 Arrêté du 1er août 2005 établissant les prescriptions minimales à mettre en œuvre en zone vulnérable et modifiant l'arrêté du 6 mars 2001 relatif aux programmes d'action à mettre en œuvre dans les zones vulnérables afin de réduire la pollution des eaux par les nitrates d'origine agricole (zarządzenie z dnia 1 sierpnia 2005 r. ustanawiające minimalne wymagania, które należy wdrożyć w strefie zagrożenia i zmieniające zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. w sprawie programów działań, które należy wdrożyć w strefach zagrożenia w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego, JORF z dnia 16 września 2005 r., s. 15019, zwane dalej „zarządzeniem z dnia 1 sierpnia 2005 r.”) ustanawia rzeczne wymagania w szczególności w odniesieniu do sposobów obliczania maksymalnej ilości azotu zawartego w odchodach zwierzęcych, które mogą zostać wykorzystane rolniczo w ciągu roku.
- 11 Circulaire du 15 mai 2003, „Instructions relatives à la mise en œuvre du [programme de maîtrise des pollutions d'origine agricole (PMPOA)]: Simplifications et Adaptations” (okólnik z dnia 15 maja 2003 r. zatytułowany „Wytyczne w sprawie wdrożenia [programu kontroli zanieczyszczeń pochodzenia rolniczego (PMPOA)]: uproszczenia i adaptacje”, zwany dalej „okólnikiem z dnia 15 maja 2003 r.”) określa wielkości uwalniania azotu według rodzaju zwierząt.
- 12 Décret n° 2011-1257 du 10 octobre 2011, relatif aux programmes d'actions à mettre en œuvre en vue de la protection des eaux contre la pollution par les nitrates d'origine agricole (dekret nr 2011-1257 z dnia 10 października 2011 r. w sprawie działań, które należy wdrożyć w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego) (JORF z dnia 11 października 2011 r., s. 17097) zmienił artykuły od R. 211-80 do R. 211-85 code de l'environnement.
- 13 Arrêté du 19 décembre 2011, relatif au programme d'actions national à mettre en œuvre dans les zones vulnérables afin de réduire la pollution des eaux par les nitrates d'origine agricole (zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. w sprawie programu działań krajowych, które należy wdrożyć w strefach zagrożenia w celu zmniejszenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego, JORF z dnia 21 grudnia 2011 r., s. 21556, zwane dalej „zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r.”) zostało wydane na podstawie dekretu nr 2011-1257.

Zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r.

- 14 Zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. zawiera załącznik zatytułowany „Warunki techniczne dla opracowania programów działań”. W części drugiej tego załącznika znajdują się w szczególności pkt 2.3–2.5. Punkt 2.3, zatytułowany „Równowaga nawożenia azotem na działce, w tym upraw nawadnianych”, stanowi:

„Dawka rolniczo wykorzystanych nawozów jest ograniczona w oparciu o równowagę między przewidywanym zapotrzebowaniem upraw na azot i ich zasilaniem azotem wszelkiego rodzaju. Dawki azotu, które należy uwzględnić, dotyczą wszystkich nawozów [...].

Sposoby rolniczego wykorzystania, których należy przestrzegać, aby zapewnić równowagę nawożenia, w tym dostosowania związane z uprawami nawadnianymi, są zawarte w programie działań. Są to co najmniej dla każdej uprawy, przy rozróżnieniu upraw nawadnianych i nienawadnianych, elementy dotyczące obliczania dawki (i przewidywane plony, zasilanie ziemi azotem...) i sposoby dawkowania.

Owe elementy obliczeń i sposoby są określane na podstawie dostępnych lokalnych wytycznych agronomicznych przy uwzględnieniu stopnia wycieku azotanów zgodnego z wymogami dotyczącymi jakości wód.

Ilości azotu dostarczane przez odchody zwierzęce lub inne nawozy organiczne [...] powinny być znane rolnikowi. Jeżeli owe substancje pochodzą spoza gospodarstwa, elementów umożliwiających prowadzącemu gospodarstwo zapoznanie się z tymi informacjami, jak również z typem nawozu, do jakiego substancje te należą, należy żądać od dostawcy tych ostatnich”.

- 15 Punkt 2.4 zarządzenia z dnia 6 marca 2001 r., zatytułowany „Typy nawozów i okresy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania”, ustala minimalne okresy, w których rolnicze wykorzystanie różnych typów nawozów jest zakazane. Zgodnie z tabelą zawartą w tym punkcie w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią rolnicze wykorzystanie nawozów typu II jest zakazane od dnia 1 listopada do dnia 15 stycznia, a nawozów typu I od dnia 1 września do dnia 15 stycznia. W przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną rolnicze wykorzystanie nawozów typu I jest zakazane od dnia 1 lipca do dnia 31 sierpnia, nawozów typu II od dnia 1 lipca do dnia 15 stycznia, a nawozów typu III od dnia 1 lipca do dnia 15 lutego. W przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej rolnicze wykorzystanie nawozów typu II jest zakazane od dnia 15 listopada do dnia 15 stycznia, a nawozów typu III od dnia 1 października do dnia 31 stycznia.
- 16 Punkt 2.5 rzeczonego zarządzenia, zatytułowany „Szczególne warunki rolniczego wykorzystania”, stanowi:

„[...]

2 Na terenach o dużym nachyleniu Na terenach o dużym nachyleniu rolnicze wykorzystanie nawozów jest zakazane. Program działania określa sytuacje, w których ze względu na ryzyko spływania poza działkę obowiązuje zakaz rolniczego wykorzystania, lub ewentualnie procent nachylenia, powyżej którego rolnicze wykorzystanie jest zakazane.

3 Na gruntach przemarzniętych, zalanych wodą lub podmokłych, pokrytych śniegiem Poniższa tabela określa ograniczenia rolniczego wykorzystania. W przypadku reglamentowanego rolniczego wykorzystania program działań określa warunki rolniczego wykorzystania. [Zgodnie z tabelą, do której odnosi się ten punkt, w przypadku gruntów przemarzniętych rolnicze wykorzystanie nawozów typu I i III jest zakazane lub reglamentowane, a nawozów typu II zakazane. W przypadku terenów pokrytych śniegiem rolnicze wykorzystanie nawozów typu I jest zakazane lub reglamentowane, a rolnicze wykorzystanie nawozów typu II i typu III jest zakazane]. Na gruntach zamarzniętych jedynie powierzchniowo, w ciągu 24 godzin naprzemiennie zamarzających i rozmarzających, możliwe jest rolnicze wykorzystanie wszystkich nawozów. [...]”.

Zarządzenie z dnia 1 sierpnia 2005 r.

- 17 Punkt 1 załącznika II do zarządzenia z dnia 1 sierpnia 2005 r., zatytułowany „Obliczanie ilości azotu zawartego w odchodach zwierzęcych, dostępnej w gospodarstwie”, przewiduje:

„Chodzi o produkcję azotu przez zwierzęta, będącą wielokrotnością liczby zwierząt i ilości rolniczo wykorzystywanego azotu wytwarzanego przez zwierzę, skorygowaną w razie potrzeby o ilości azotu rolniczo wykorzystane u osób trzecich i ilości azotu pochodzące od osób trzecich.

[...]”.

Zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r.

18 Zgodnie z przepisami art. 2 zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r.:

„I. – W odniesieniu do wymiarów miejsc do składowania przewidzianych w części II załącznika I obowiązują następujące terminy wprowadzenia w życie:

1. Wymogi dotyczące pojemności składowania obliczonej według metody DEXEL [(Diagnostic environnemental de l'exploitation d'élevage – Diagnoza środowiskowa dla gospodarstwa hodowlanego)] i na podstawie kalendarzy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania zawartych w zarządzeniach prefektury dotyczących czwartych programów działań obowiązujących od momentu opublikowania niniejszego zarządzenia. [...]
2. Wymogi dotyczące pojemności składowania obliczonej według metody DEXEL na podstawie przepisów zawartych w części I załącznika I [...] obowiązują najpóźniej po upływie trzech lat od podpisania piątych programów działań regionalnych i w każdym razie najpóźniej od dnia 1 lipca 2016 r.

[...]

II. – Przepisy zawarte w części I, w pkt 2 części II, w pkt 1 lit. c) części III, w pkt 2 i 3 części III, w częściach IV, V i VI załącznika I wchodzi w życie w dniu 1 września 2012 r.”.

19 Część II załącznika I do tego zarządzenia, zatytułowana „Wymagania dotyczące składowania odchodów zwierzęcych”, stanowi:

„1. Miejsca do składowania

Niniejsze wymogi dotyczą wszystkich hodowli mieszczących się w strefie zagrożenia [...].

[...]

Pojemność składowania odchodów zwierzęcych powinna pokrywać co najmniej – przy uwzględnieniu możliwości w zakresie przetwarzania lub eliminowania tych odchodów bez zagrożenia dla jakości wód – minimalne okresy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania określone w części I niniejszego załącznika [...] i uwzględniać dodatkowe zagrożenia związane z warunkami klimatycznymi.

Minimalna pojemność składowania wymagana dla każdego gospodarstwa jest wyrażona w tygodniach składowania odchodów. Odpowiada ona pojemności agronomicznej obliczonej według metody DEXEL stworzonej w ramach programu kontroli programu kontroli zanieczyszczeń pochodzenia rolniczego [...]. Pojemność składowania jest określona na szczeblu gospodarstwa dla każdego typu odchodów.

2. Składowanie niektórych odchodów na polu

[...]

Gęsty obornik, który się nie upłynnia, może być składowany lub kompostowany na polu po dwóch miesiącach składowania pod zwierzętami lub w gnojowni w warunkach określonych poniżej.

[...]

Czas trwania składowania nie przekracza dziesięciu miesięcy, a następne składowanie w tym samym miejscu nie może nastąpić przed upływem trzech lat.

[...]”.

- 20 Części A–E załącznika II do tego samego zarządzenia ustalają normy wydalanania azotu dla poszczególnych gatunków zwierząt dla potrzeb wprowadzenia w życie części V załącznika I do tego zarządzenia, dotyczącej sposobów obliczania maksymalnej ilości azotu zawartej w odchodach zwierzęcych, które mogą zostać rolniczo wykorzystane w ciągu roku w każdym gospodarstwie.

Postępowanie poprzedzające wniesienie skargi

- 21 Stwierdziwszy, że wymogi określone w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 1–5 części A załącznika II oraz w ust. 1 pkt 1–3, a także ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy nie zostały prawidłowo i w pełni wprowadzone w życie przez Republikę Francuską, Komisja wszczęła postępowanie w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego przewidziane w art. 258 TFUE.
- 22 Po wezwaniu tego państwa członkowskiego do przedstawienia uwag Komisja stwierdziła, że uwagi te nie były satysfakcjonujące i wystosowała w dniu 28 października 2011 r. uzasadnioną opinię, w której wezwała Republikę Francuską do przyjęcia środków niezbędnych do dostosowania się do tej opinii w terminie dwóch miesięcy od daty jej otrzymania.
- 23 Pismem z dnia 29 grudnia 2011 r. Republika Francuska odpowiedziała na tę opinię, podnosząc w szczególności, że zastrzeżenia Komisji skłoniły ją do głębokiego przeorganizowania francuskich uregulowań. Twierdzi ona, że na mocy dekretu nr 2011-1257 uregulowanie oparte wyłącznie na departamentalnych programach działania zostało zastąpione przez krajowy program działania i przez regionalne programy działania. Co więcej, zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r. został zatwierdzony krajowy program działania, mający zapewnić w następnym sezonie upraw zwiększony poziom ochrony środowiska. Co się tyczy regionalnych programów działania, Republika Francuska podnosi, że ze względu na obowiązujące postępowania w sprawie konsultacji społecznych i w sprawie oceny oddziaływań na środowisko nie jest fizycznie możliwe ich zrealizowanie przed połową 2013 r.
- 24 Ponieważ odpowiedź Republiki Francuskiej na uzasadnioną opinię nie była w pełni satysfakcjonująca, Komisja wniosła niniejszą skargę, wycofując się jednak z zarzutu sformułowanego w uzasadnionej opinii odnośnie do wymogu przewidzianego w pkt 4 części A załącznika II do dyrektywy 91/676.

W przedmiocie skargi

- 25 Na wstępie należy przypomnieć, że dyrektywa 91/676 ma na celu stworzenie instrumentów niezbędnych, aby zapewnić w Unii Europejskiej ochronę wód przed zanieczyszczeniami azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych (wyrok Komisja/Niderlandy, C-322/00, EU:C:2003:532, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 26 Aby osiągnąć te cele, państwa członkowskie mają obowiązek, jak wynika z art. 5 ust. 1 dyrektywy 91/676, ustanowić programy działania w odniesieniu do wyznaczonych stref zagrożenia.
- 27 Jak wynika z motywu jedenastego dyrektywy 91/676, takie programy działania powinny obejmować środki mające na celu ograniczenie rolniczego wykorzystania wszelkich nawozów zawierających azot oraz w szczególności ustalenie specjalnych ograniczeń dotyczących stosowania odchodów zwierzęcych.

- 28 Zgodnie z art. 5 ust. 4 lit. a) i b) dyrektywy 91/676 wspomniane programy działania, których wprowadzenie w życie spoczywa na państwach członkowskich, powinny w sposób bardziej szczegółowy określać pewne obowiązkowe środki, o których mowa w załącznikach II i III do tej dyrektywy.
- 29 Zgodnie z art. 5 ust. 3 lit. a) i b) dyrektywy 91/676 oraz pkt 1 części A załącznika II do tej dyrektywy owe programy działania uwzględniają najlepszą dostępną wiedzę naukową i techniczną (zob. analogicznie wyrok Komisja/Irlandia, C-418/04, EU:C:2007:780, pkt 63), a także warunki fizyczne, geologiczne i klimatyczne każdego regionu (zob. podobnie wyrok Komisja/Niderlandy, EU:C:2003:532, pkt 136, 155).
- 30 Należy również wskazać, że chociaż państwa członkowskie mają pewien zakres swobody przy wyborze konkretnych sposobów wprowadzenia w życie wymogów dyrektywy 91/676 (zob. podobnie wyrok Komisja/Niderlandy EU:C:2003:532, pkt 46), to jednak są one zobowiązane, jak słusznie wskazuje rzecznik generalna w pkt 30 opinii, do dbania o to, aby cele tej dyrektywy, a zatem cele polityki Unii w dziedzinie środowiska, zostały osiągnięte zgodnie z wymogami art. 191 ust. 1 i 2 TFUE.
- 31 Ponadto zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału w ramach dyrektywy takiej jak dyrektywa 91/676, która zawiera techniczne przepisy w dziedzinie środowiska, państwa członkowskie są w sposób szczególny zobowiązane, w celu całkowitego spełnienia wymogu pewności prawa, do dbania o to, aby ich przepisy prawne mające zapewnić transpozycję tej dyrektywy były jasne i precyzyjne (zob. podobnie wyroki: Komisja/Zjednoczone Królestwo, C-6/04, EU:C:2005:626, pkt 21, 26; a także Komisja/Belgia, C-120/09, EU:C:2009:802, pkt 27).
- 32 Wreszcie należy również przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału w ramach postępowania w sprawie stwierdzenia uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego Komisja jest zobowiązana do wykazania istnienia zarzucanego uchybienia i dostarczenia Trybunałowi dowodów potrzebnych do sprawdzenia przezeń istnienia tego uchybienia, przy czym Komisja nie może opierać się na jakimkolwiek domniemaniu (wyrok Komisja/Cypr C-340/10, EU:C:2012:143, pkt 53 i przytoczone tam orzecnictwo).
- 33 W konsekwencji w ramach niniejszego sporu Trybunał powinien zbadać, czy Komisja przedstawiła konieczne dowody, które mogą wykazać, że środki przyjęte przez Republikę Francuską w ramach transpozycji dyrektywy 91/676 nie są zgodne z wymogami tej dyrektywy.
- 34 Na poparcie skargi Komisja podnosi sześć zarzutów.

W przedmiocie zarzutu pierwszego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 1 części A załącznika II i ust. 1 pkt 1 załącznika III do tej dyrektywy

Argumentacja stron

- 35 Zarzut pierwszy Komisji, składający się z pięciu części, dotyczy minimalnych okresów ustalonych w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r., w których rolnicze wykorzystanie różnego typu nawozów jest zakazane. W owych pięciu częściach Komisja zarzuca Republice Francuskiej odpowiednio:
- nieprzewidzenie okresów zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią, a także w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej;
 - ograniczenie do lipca i sierpnia okresu obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną;

- ograniczenie w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II do okresu od dnia 1 listopada do dnia 15 stycznia i nieprzedłużenie w przypadku tych samych upraw obowiązywania rolniczego wykorzystania nawozów typu III na okres po dniu 15 stycznia;
 - nieprzedłużenie w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną okresu obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II na okres po dniu 15 stycznia oraz
 - ustanowienie w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej okresu obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II wyłącznie od dnia 15 listopada oraz nieprzedłużenie w przypadku tych łąk i pastwisk i w regionach górskich obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu III do końca lutego.
- 36 W pierwszej części tego zarzutu Komisja wskazuje, że prawo francuskie powinno przewidywać uregulowania zakazujące w pewnych okresach rolniczego wykorzystania wszelkiego rodzaju nawozów, ponieważ rolnicze wykorzystanie pewnych typów nawozu bez przerwy przez cały rok jest szkodliwe i nie pozwala zapewnić celów dyrektywy zmierzającej do zapobiegania zanieczyszczeniu wód azotanami pochodzenia rolniczego i do jego zmniejszenia.
- 37 Opierając się na dostępnych danych naukowych, instytucja ta wskazuje, że nawet jeśli proces uwalniania azotu zawartego w nawozach organicznych typu I jest powolny, przez co stanowią one mniejsze zagrożenie niż nawozy innych rodzajów, to jednak ilość uwalnianego azotu może spowodować zanieczyszczenie wód poprzez wymywanie i spływ. Według Komisji ryzyko zanieczyszczenia wód jest szczególnie znaczące w okresie jesiennym i zimowym, kiedy azot nie może zostać od razu pobrany przez rośliny ze względu na niskie temperatury (poniżej 5° C) i na wysoki poziom opadów, które uniemożliwiają ich wzrost.
- 38 W częściach od drugiej do piątej zarzutu pierwszego Komisja twierdzi ze względów takich samych jak te, które zostały wskazane na poparcie części pierwszej zarzutu, że okresy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania różnych rodzajów nawozu ustalone w uregulowaniach francuskich są niewystarczające i powinny zostać przedłużone, tak aby obejmowały w całości okresy, w których istnieje istotne ryzyko zanieczyszczenia wód azotem niepobranym przez rośliny.
- 39 Komisja dodaje, że z powodów wskazanych w załączniku III do uzasadnionej opinii nowe okresy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania określone w zarządzeniu z dnia 19 grudnia 2011 r. nie są w pełni zgodne z wymogami dyrektywy 91/676. W replice Komisja przedstawiła swoje zastrzeżenia dotyczące kalendarza rolniczego wykorzystania, a także klasyfikacji różnych typów nawozów, które zostały przyjęte w tym zarządzeniu, i wnosi do Trybunału o stwierdzenie z tego samego powodu uchybienia przez Republikę Francuską jej zobowiązaniom.
- 40 Republika Francuska odpowiada przede wszystkim, że w następstwie przyjęcia zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. uregulowania krajowe przewidują minimalny okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią i w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej.
- 41 Ponadto wskazuje, że to samo zarządzenie całkowicie zmienia kalendarz ustalony w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r., z wyjątkiem minimalnych okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II i III w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej, które według niej są zgodne z dyrektywą 91/676.
- 42 Zdaniem Republiki Francuskiej zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. powinno zostać uwzględnione przez Trybunał, ponieważ chodzi o kompletny i bezpośrednio obowiązujący system, który został przyjęty przed upływem terminu określonego przez Komisję w uzasadnionej opinii. Republika Francuska podkreśla, że to, iż pewne przewidziane w nim środki nie mają natychmiastowego

zastosowania, wynika z faktu, że ze względu na swój charakter nie mogą zostać wprowadzone w życie w czasie trwania sezonu upraw. Ponadto zasada pewności prawa wymaga, aby zainteresowanym został udzielony wystarczający termin na zastosowanie się do wprowadzonych zmian.

- 43 Następnie Republika Francuska podnosi na podstawie danych naukowych, którymi dysponuje, że zakaz rolniczego wykorzystania stałych nawozów organicznych typu I, uwalniających mniejsze ilości azotu w sposób wolniejszy i stopniowy przez cały okres jesienny i zimowy, może przynosić skutek przeciwny do zamierzonego, zważywszy, że ze względu na zjawisko przemian azotu w glebie korzystne może być nawożenie nimi jesienią, tak aby azot, który uwalniają, mógł być wykorzystany przez roślinę, kiedy znajduje się ona w fazie wzrostu. Pozwoliłoby to również uniknąć zagrożenia, jakim jest dla środowiska skupienie okresów nawożenia wiosną i latem.
- 44 Ponadto Republika Francuska twierdzi, że w środowisku naukowym istnieje zgoda co do tego, że systemy pastwiskowe, charakteryzujące się trwałą okrywą roślinną, stanowią systemy o niewielkich wyciekach azotu, dające solidną ochronę przed zanieczyszczeniem wód powodowanym w szczególności przez pewne nawozy organiczne typu I. W konsekwencji zdaniem Republiki Francuskiej okres obowiązywania zakazu, który wskazuje Komisja w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej, jest zbyt długi.
- 45 Wreszcie Republika Francuska uważa, że zawarte w replice zastrzeżenia Komisji dotyczące zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. są niedopuszczalne, ponieważ w skardze instytucja ta ograniczyła swoje zarzuty do ram prawnych wynikających z zarządzenia z dnia 6 marca 2001 r.

Ocena Trybunału

– W przedmiocie dopuszczalności

- 46 Co się tyczy dopuszczalności zarzutu pierwszego podniesionego przez Komisję na poparcie skargi, należy stwierdzić, że instytucja ta ograniczyła w skardze swoje zastrzeżenia do kalendarza ustalonego w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r. Jeśli chodzi o nowy kalendarz rolniczego wykorzystania, ustalony w zarządzeniu z dnia 19 grudnia 2011 r., Komisja przedstawiła swoje zastrzeżenia wyłącznie w formie zwykłego odesłania do oceny zawartej w załączniku III do uzasadnionej opinii.
- 47 Ponadto zastrzeżenia przedstawione w skardze przez Komisję dotyczą bądź nieustalenia okresów obowiązywania zakazu, bądź ustalenia okresów obowiązywania zakazu, których długość została uznana za niewystarczającą. Natomiast w replice Komisja przedstawia swój zarzut, po pierwsze, w związku z nieustaleniem okresów obowiązywania zakazu, które uważa za właściwe, wskazanych wyłącznie w załączniku III do uzasadnionej opinii, a po drugie, w związku z niedokładną klasyfikacją różnych typów nawozów, o której to kwestii nie ma żadnej wzmianki w skardze.
- 48 W tym względzie należy zauważyć, że jak wynika w szczególności z art. 38 § 1 lit. c) regulaminu postępowania przed Trybunałem w brzmieniu obowiązującym w dniu wniesienia skargi, jak i z orzecznictwa odnoszącego się do tego przepisu, skarga musi wskazywać przedmiot sporu oraz zawierać zwięzłe przedstawienie zarzutów, przy czym przedstawienie przedmiotu sporu i zarzutów musi być wystarczająco zrozumiałe i precyzyjne, tak aby pozwalało stronie pozwanej na przygotowanie obrony, a Trybunałowi na dokonanie kontroli (wyrok Komisja/Włochy, C-68/11, EU:C:2012:815, pkt 51 i przytoczone tam orzecznictwo). Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem obowiązek ten nie jest spełniony, jeśli zarzuty Komisji pojawiają się w skardze wyłącznie w formie zwykłego odesłania do uzasadnienia zawartego w piśmie w sprawie przedstawienia zarzutów i w uzasadnionej opinii (wyrok Komisja/Grecja, C-375/95, EU:C:1997:505, pkt 35 i przytoczone tam orzecznictwo).

- 49 Co więcej, chociaż art. 42 § 2 wspomnianego regulaminu postępowania w brzmieniu obowiązującym w dniu złożenia repliki dopuszcza pod pewnymi warunkami przedstawienie nowych zarzutów, sam przedmiot sporu nie może zostać zmieniony przez stronę w toku postępowania (zob. podobnie wyroki: Komisja/Francja, C-256/98, EU:C:2000:192, pkt 31; Komisja/Słowenia, C-627/10, EU:C:2013:511, pkt 44).
- 50 W konsekwencji należy stwierdzić, że zarzut pierwszy podniesiony przez Komisję jest niedopuszczalny w zakresie, w jakim zarzuca ona Republice Francuskiej uchybienia, które mają charakter uzupełniający w stosunku do uchybień wskazanych w sposób co najmniej wystarczająco dokładny w skardze.
- 51 Niemniej należy wskazać, że kierując swoją skargę w toku postępowania przeciwko przepisom zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., które ograniczają się do powtórzenia okresów obowiązywania ustanowionego w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r. zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II i III na łąkach i pastwiskach zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej, Komisja nie zmieniła przedmiotu sporu (zob. podobnie wyroki: Komisja/Belgia, C-221/03, EU:C:2005:573, pkt 39; Komisja/Francja, C-197/12, EU:C:2013:202, pkt 26). Dopuszczalne jest bowiem żądanie przez Komisję stwierdzenia naruszenia w odniesieniu do przepisów zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., które ograniczają się do powtórzenia okresów obowiązywania zakazu ustalonych w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r.
- Co do istoty
- 52 Na wstępie należy przypomnieć, w pierwszej kolejności, że zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału istnienie uchybienia powinno być oceniane w odniesieniu do sytuacji w danym państwie członkowskim w momencie upływu terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii oraz że zmiany, które nastąpiły w okresie późniejszym, nie mogą zostać uwzględnione (wyrok Komisja/Włochy, C-85/13, EU:C:2014:251, pkt 31 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 53 Ponieważ Republika Francuska otrzymała uzasadnioną opinię Komisji z dnia 27 października 2011 r. w dniu 28 października tego roku, a termin wyznaczony temu państwu członkowskiemu wynosił dwa miesiące od dnia otrzymania tej opinii, jako punkt odniesienia w celu dokonania oceny wystąpienia zarzucanego uchybienia należy przyjąć dzień 28 grudnia 2011 r.
- 54 Wobec tego, chociaż zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. zostało wydane przed upływem terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii, należy uwzględnić przepisy tego zarządzenia, które obowiązywały już w dniu 28 grudnia 2011 r., a nie te, które weszły w życie po tej dacie.
- 55 Zgodnie z art. 2 część II tego zarządzenia przepisy ustalające minimalne okresy, w których rolnicze wykorzystanie różnych typów nawozów jest zakazane, wchodzi w życie dopiero w dniu 1 września 2012 r., to znaczy po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii. Jak z tego wynika, Trybunał nie może uwzględnić zmian wprowadzonych przez te przepisy.
- 56 Należy przypomnieć w drugiej kolejności, że zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału postępowanie w sprawie uchybienia zobowiązaniom państwa członkowskiego opiera się na obiektywnym stwierdzeniu nieprzestrzegania przez państwo członkowskie obowiązków nałożonych na nie przez prawo Unii, wobec czego nie może ono powoływać się na przepisy, praktyki lub sytuacje w jego wewnętrznym porządku prawnym dla uzasadnienia uchybienia zobowiązaniom i terminom wynikającym z dyrektywy (zob. podobnie wyroki: Komisja/Irlandia, C-55/12, EU:C:2013:274, pkt 45; Komisja/Republika Czeska, C-241/11, EU:C:2013:423, pkt 48).
- 57 W konsekwencji trudności, na które powołuje się Republika Francuska w celu rozłożenia w czasie wejścia w życie zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., nie mogą w niniejszej sprawie przeszkodzić obiektywnemu stwierdzeniu naruszenia dyrektywy 91/676.

- 58 Co się tyczy istoty tego zastrzeżenia, należy wskazać, że art. 5 ust. 4 tej samej dyrektywy w związku z pkt 1 części A załącznika II i ust. 1 pkt 1 załącznika III do tej dyrektywy przewiduje obowiązek zawarcia we wspomnianych programach działania zasad dotyczących okresów, w których rolnicze wykorzystanie nawozów jest niewłaściwe lub zakazane. Trybunał orzekł już, że zakaz rolniczego wykorzystania w niektórych okresach w roku jest istotnym przepisem dyrektywy 91/676, który nie przewiduje wyjątków (zob. podobnie wyrok Komisja/Luksemburg, C-526/08, EU:C:2010:379, pkt 54, 55, 57).
- 59 W niniejszym przypadku, jeśli chodzi o części od pierwszej do czwartej zarzutu pierwszego Komisji, wystarczy stwierdzić, że Republika Francuska nie zaprzecza, iż kalendarz rolniczego wykorzystania ustalony w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r. nie jest zgodny z wymogami dyrektywy 91/676. Owo państwo członkowskie poprzestaje bowiem na wskazaniu, że nowe przepisy zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. ustaliły lub wydłużyły minimalne okresy, w których rolnicze wykorzystanie różnych typów nawozów jest zakazane.
- 60 Jeśli chodzi o część piątą zarzutu, należy wskazać, że w uwagach przedstawionych Trybunałowi Republika Francuska podnosi, iż nawozy organiczne typu II, których mineralizacja jest szybka, jak również nawozy typu III powinny być rolniczo wykorzystywane w okresie możliwie najbardziej zbliżonym do okresu odpowiadającego wzrostowi roślin. Państwo to nie zaprzecza jednak, ani że możliwości zbiorów roślin w odniesieniu do całego terytorium francuskiego kończą się przed dniem 15 listopada, ani że w regionach górskich temperatury dłużej utrzymują się poniżej progu (5° C), od którego rośliny mogą wchłaniać azot.
- 61 Ponadto argumentacja przedstawiona przez Republikę Francuską w odniesieniu do stałych nawozów organicznych typu I, streszczona w pkt 35 i 36 niniejszego wyroku, nie może uzasadniać zezwolenia na rolnicze wykorzystanie nawozów organicznych typu II w okresie, kiedy rośliny nie pobierają azotu. Z akt przedstawionych Trybunałowi, których Republika Francuska nie podważa, wynika bowiem, że ryzyko zanieczyszczenia wód związane z ich rolniczym wykorzystaniem w takim okresie jest większe ze względu na zawartą w tych nawozach większą frakcję azotu w formie mineralnej. To samo dotyczy niewątpliwie również nawozów mineralnych typu III.
- 62 Ponadto, jak zostało wskazane w pkt 29 niniejszego wyroku, należy stwierdzić, że szczególne warunki klimatyczne występujące w regionach górskich powinny zostać uwzględnione przy ustalaniu okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania różnych typów nawozów.
- 63 Ponadto, co się tyczy argumentu Republiki Francuskiej, zgodnie z którym łąki i pastwiska mają okrywą roślinną zapewniającą ochronę wód przed wyciekami azotanów, należy wyjaśnić, że ekspertyza naukowa, na której argument ten się opiera, wcale nie wyklucza ryzyka zanieczyszczenia związanego z rolniczym wykorzystaniem nawozów w sytuacji braku wzrostu roślin, ponieważ ekspertyza ta ogranicza się w rzeczywistości do stwierdzenia, że zmierzony stopień ubytków azotu pod systemami pastwiskowymi był mniejszy.
- 64 W tych okolicznościach zarzut pierwszy podniesiony przez Komisję należy uznać za zasadny.

W przedmiocie zarzutu drugiego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 5 części A załącznika II i z ust. 1 pkt 2 załącznika III do tej dyrektywy

Argumentacja stron

- 65 W zarzucie drugim, złożonym z trzech części, Komisja krytykuje wymogi określone w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r. i w departamentalnych programach działania w dziedzinie składowania odchodów zwierzęcych. Owe części zarzutu dotyczą odpowiednio:
- braku obowiązujących w stosunku do rolników zasad zawierających jasne, dokładne i obiektywne kryteria określające niezbędną pojemność składowania;
 - braku zasad mogących zapewnić, że gospodarstwa dysponują wystarczającą pojemnością składowania odchodów oraz
 - zezwolenie na składowanie na polu gęstego obornika słomistego przez okres dziesięciu miesięcy.
- 66 Na poparcie części pierwszej zarzutu Komisja podnosi, że przepisy krajowe nie zawierają żadnego jasnego, precyzyjnego i obiektywnego kryterium, które pozwalałoby rolnikom obliczyć pojemność składowania, jaką powinni dysponować, a administracji właściwie kontrolować gospodarowanie odchodami zwierzęcymi. Instytucja ta uważa, że pojemność składowania wyrażona w miesiącach i tygodniach wytwarzania odchodów zwierzęcych, powiązana z definicją ilości wytwarzanych odchodów w zależności od kategorii zwierząt, stanowi najlepszy środek do tego celu.
- 67 Na poparcie części drugiej zarzutu drugiego Komisja wskazuje, że prawo francuskie nie wymaga, aby pojemność składowania uwzględniała margines bezpieczeństwa niezbędny do składowania, jeżeli rolnicze wykorzystanie odchodów zwierzęcych może być niewykonalne z powodu szczególnych warunków klimatycznych. Zdaniem Komisji wymagana powinna być minimalna pojemność składowania odpowiadająca co najmniej pięciu miesiącom w przypadku departamentów regionów Langwedocja-Roussillon, Akwitania, Midi-Pireneje i Prowansja-Alpy-Lazurowe Wybrzeże i co najmniej sześciu miesiącom w przypadku departamentów pozostałych regionów francuskich.
- 68 W tych dwóch pierwszych częściach zarzutu Komisja wskazuje również, że metoda obliczania pojemności składowania DEXEL przewidziana w zarządzeniu z dnia 19 grudnia 2011 r. nie jest właściwa, ponieważ ustanawia ona skomplikowane zasady wymagające zastosowania dostosowanego indywidualnie do każdego gospodarstwa przez uprawnionego eksperta. Co więcej, do dnia 1 lipca 2016 r. pojemność składowania nadal może być obliczana na podstawie niedokładnych okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania przewidzianych w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r. W każdym razie Komisja podnosi, że rzeczywistym celem tej metody jest dostosowanie pojemności składowania do agronomicznych i gospodarczych ograniczeń każdego gospodarstwa, nie zaś do okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania.
- 69 W części trzeciej tego zarzutu Komisja wskazuje, że prawie wszystkie departamentalne programy działania zezwalają na składowanie gęstego obornika słomistego bezpośrednio na polu przez dziesięć miesięcy. Zdaniem tej instytucji ten typ składowania w takim okresie, bez zapewnienia ochrony pomiędzy gruntem i odchodami zwierzęcymi i bez przykrycia tych ostatnich, powoduje duże ryzyko zanieczyszczenia wód i powinien być zakazany. W replice Komisja dodaje, że organy krajowe nie mają możliwości kontrolowania czasu trwania składowania, ponieważ zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. nie wymaga od prowadzącego gospodarstwo rejestrowania daty złożenia na polu.
- 70 Republika Francuska kwestionuje stanowisko Komisji. Twierdzi ona, że metoda DEXEL uwzględnia wszystkie parametry istotne dla wiarygodnego określenia potrzeb w zakresie składowania dla każdego gospodarstwa położonego w strefie zagrożenia, w tym zagrożenia klimatycznego. Jej zdaniem

w wyniku stosowania tej metody otrzymuje się w konsekwencji minimalną pojemność składowania, która przekracza pojemność składowania wymaganą w najdłuższym okresie obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania. Według tego państwa członkowskiego narzucenie wymogu pojemności składowania odpowiadającej sześciu miesiącom w przypadku większości regionów francuskich i pięciu miesiącom w przypadku regionów południa Francji nie pozwoli na uwzględnienie różnorodności gospodarstw i francuskich warunków glebowo-klimatycznych i agronomicznych.

- 71 Jeśli chodzi o część trzecią zarzutu drugiego podniesionego przez Komisję, Republika Francuska twierdzi przede wszystkim, że jest on niedopuszczalny w zakresie, w jakim dotyczy samej zasady zezwolenia na składowanie na polu gęstego obornika słomiastego, warunków prowadzenia składowania, a także sposobów kontroli obowiązujących uregulowań krajowych, ponieważ w postępowaniu poprzedzającym wniesienie skargi Komisja ograniczyła się do zakwestionowania nadmiernie długiego czasu trwania okresu, w którym ten typ składowania jest dozwolony.
- 72 Co do istoty tej części zarzutu Republika Francuska podnosi, że zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r., powtarzające wymogi ustalone wcześniej w departamentalnych programach działania, przewiduje, że składowanie na polu może następować wyłącznie po dwumiesięcznym okresie składowania w budynkach i pod warunkiem, że odchody nie poddają się przesiąkaniu. Jej zdaniem wymogi te pozwalają zapobiec wszelkiemu ryzyku zanieczyszczenia wód.

Ocena Trybunału

– W przedmiocie dopuszczalności

- 73 Jeśli chodzi o dopuszczalność zarzutu drugiego Komisji, należy stwierdzić, że w uzasadnionej opinii Komisja nie wyraziła zastrzeżeń ani wobec samego zezwolenia na składowanie na polu gęstego obornika słomiastego, zgodziwszy się zresztą w sposób wyraźny, że takie składowanie może być dokonywane, pod warunkiem że będzie ograniczone do kilku tygodni, ani wobec niemożności zweryfikowania przez władze rzeczywistego czasu trwania takiego składowania.
- 74 Należy w tym względzie przypomnieć, że jak wynika z utrwalonego orzecznictwa Trybunału, przedmiot skargi wniesionej na podstawie art. 258 TFUE jest ograniczony ramami postępowania poprzedzającego jej wniesienie przewidzianego w tym przepisie i wobec tego nie może już zostać rozszerzony w postępowaniu sądowym. Uzasadniona opinia Komisji i skarga muszą opierać się na tych samych zarzutach i argumentach, a zatem Trybunał nie może badać zarzutu niepodniesionego w uzasadnionej opinii, która powinna zawierać spójne i szczegółowe przedstawienie powodów, jakie doprowadziły Komisję do przekonania, że dane państwo członkowskie dopuściło się uchybienia zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy traktatu (zob. wyroki: Komisja/Niemcy, C-160/08, EU:C:2010:230, pkt 43; Komisja/Hiszpania, C-67/12, EU:C:2014:5, pkt 52).
- 75 W konsekwencji zarzut drugi Komisji w zakresie, w jakim odnosi się do uchybień Republiki Francuskiej dodatkowych w stosunku do uchybień wskazanych w uzasadnionej opinii, należy uznać za niedopuszczalny.
- 76 Jeżeli natomiast chodzi o warunki, w jakich dokonywane jest składowanie na polu gęstego obornika słomiastego, należy zauważyć, że zarzut ten został w podobny sposób sformułowany na etapie postępowania poprzedzającego wniesienie skargi. W uzasadnionej opinii Komisja wspomina bowiem o ryzyku zanieczyszczenia wód związanym z tego typu składowaniem właśnie ze względu na warunki, na jakich jest ono dozwolone, i to pomimo dowodów przekazanych przez Republikę Francuską dotyczących obowiązujących wcześniej wymogów takiego składowania.

- 77 W tej sytuacji należy stwierdzić, że Komisja nie rozszerzyła zarzutu w odniesieniu do tego punktu i ograniczyła się w skardze do uściślenia zastrzeżeń wobec wspomnianych warunków i wymogów, w szczególności w celu udzielenia odpowiedzi na argumenty podniesione przez Republikę Francuską.
- 78 Wobec tego należy uznać za dopuszczalny zarzut drugi Komisji, w zakresie, w jakim dotyczy warunków, w jakich dokonywane jest składowanie na polu gęstego obornika słomiatego.
- 79 Ponadto należy wskazać, że jak wynika z pkt 51 niniejszego wyroku, dopuszczalne jest, by Komisja zgodnie z jej żądaniem zawartym w replice wносиła o stwierdzenie uchybienia w odniesieniu do przepisów zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. w zakresie, w jakim zarządzenie to ogranicza się do powtórzenia wymogów zawartych w departamentalnych programach działania w dziedzinie składowania odchodów na polu.

– Co do istoty

- 80 Na wstępie należy wskazać, że zgodnie z art. 2 część I pkt 1 zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. przepisy tego zarządzenia dotyczące miejsc do składowania odchodów zwierzęcych powinny zostać wprowadzone w życie z chwilą jego opublikowania, to znaczy przed upływem terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii. W konsekwencji, z powodów przedstawionych w pkt 52–54 niniejszego wyroku, przepisy te należy uwzględnić w kontekście niniejszej skargi.
- 81 Co się tyczy istoty tego zarzutu, należy przypomnieć, że zgodnie z przepisami art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 5 części A załącznika II i z ust. 1 pkt 2 załącznika III do tej dyrektywy, po pierwsze, programy działania powinny uwzględniać zasady dotyczące pojemności i konstrukcji pojemników przeznaczonych do składowania odchodów zwierzęcych mające na celu zapobieganie zanieczyszczeniu wód. Po drugie, przewidziana pojemność składowania musi przekraczać pojemność składowania wymaganą w najdłuższym z okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania w strefie zagrożenia, z wyjątkiem przypadków, gdy może zostać dowiedzione, że wszelkie ilości odchodów zwierzęcych nadmierne w stosunku do rzeczywistej pojemności składowania zostaną usunięte w sposób, który nie będzie szkodliwy dla środowiska.
- 82 Co się tyczy części pierwszej zarzutu drugiego, należy wskazać, że część II pkt 1 załącznika I do zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. stanowi, iż każda hodowla mieszcząca się w strefie zagrożenia powinna dysponować miejscami do składowania, których pojemność musi pokrywać co najmniej – przy uwzględnieniu możliwości w zakresie przetwarzania lub eliminowania tych odchodów bez zagrożenia dla jakości wód – minimalne okresy obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania i uwzględniać dodatkowe zagrożenia związane z warunkami klimatycznymi. Wymagana minimalna pojemność składowania powinna być wyrażona w tygodniach składowania odchodów.
- 83 W celu obliczenia wymaganej pojemności składowania art. 2 część I pkt 1 tego zarządzenia narzuca metodę diagnozowania zwaną DEXEL. Jak wynika z akt przedstawionych Trybunałowi, diagnozowania tego dokonuje uprawniony ekspert we współpracy z rolnikiem. Pozwala ono obliczyć pojemność składowania dla odchodów stałych, a także dla odchodów płynnych, dostosowaną do indywidualnych cech każdego gospodarstwa, umożliwiając rolnikom rolnicze wykorzystanie w najlepszym czasie, stosownie do potrzeb upraw. Z akt wynika też, że metodologia i sposoby obliczania, na których opiera się to diagnozowanie, są określone w sposób szczegółowy, z uwzględnieniem danych dotyczących miesięcznej produkcji odchodów przez dany gatunek zwierząt.
- 84 Choć Komisja twierdzi, że metoda DEXEL nie nadaje się do obliczania wymaganej pojemności składowania, należy stwierdzić, że nie wykazuje ona w sposób konkretny, dlaczego metoda ta miałaby być z natury wadliwa.

- 85 W szczególności zastrzeżenia Komisji dotyczące współpracy pomiędzy uprawnionymi specjalistami i rolnikami w ramach metody DEXEL nie mogą zostać uwzględnione. Jak bowiem wskazuje rzecznik generalna w pkt 65 opinii, pomoc ekspertów w wykonaniu dyrektywy 91/676 bynajmniej nie jest wykluczona przez dyrektywę.
- 86 Co więcej, wbrew twierdzeniom Komisji z przedłożonych Trybunałowi akt dotyczących metody DEXEL nie wynika, że pojemność składowania jest obliczana z naruszeniem wymogów dyrektywy 91/676.
- 87 W konsekwencji należy stwierdzić, że część pierwsza zarzutu drugiego Komisji nie jest zasadna.
- 88 Co się tyczy części drugiej zarzutu drugiego, należy przede wszystkim stwierdzić, że zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. stanowi, iż wymiary miejsc do składowania powinny uwzględniać dodatkowe zagrożenia związane z warunkami klimatycznymi. Wynika z tego wbrew twierdzeniom Komisji, że pojemność składowania wymagana przez uregulowanie krajowe musi obejmować margines bezpieczeństwa umożliwiający zwiększenie składowanych ilości, kiedy rolnicze wykorzystanie jest niemożliwe ze względów klimatycznych.
- 89 Następnie, co się tyczy minimalnych okresów składowania, które zdaniem Komisji powinny być wymagane w różnych regionach francuskich, wystarczy stwierdzić, po pierwsze, że z przedstawionej przez Komisję ekspertyzy naukowej wynika, iż w regionach francuskich położonych w śródziemnomorskiej strefie glebowo-klimatycznej wystarczająca powinna być pojemność składowania odpowiadająca zaledwie czterem miesiącom.
- 90 Po drugie, z akt przedstawionych Trybunałowi wynika również, że czynniki specyficzne dla każdego gospodarstwa, takie jak rodzaj wytwarzanych odchodów zwierzęcych i znajdujące się tam uprawy, mogą mieć wpływ na wymaganą pojemność składowania. Dane naukowe przedstawione w tym względzie przez Republikę Francuską, co do których Komisja nie zgłosiła zastrzeżeń, pokazują w szczególności, że ryzyko zanieczyszczenia związane z systemami hodowli wytwarzającymi wyłącznie stałe nawozy organiczne typu I, zwłaszcza jeśli chodzi o systemy pastwiskowe, jest mniejsze.
- 91 Wreszcie należy wskazać, że art. 2 część I pkt 2 zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. dopuszcza w okresie, który może trwać do dnia 1 lipca 2016 r., obliczanie pojemności składowania w oparciu o kalendarz obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania ustanowiony w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r., który, jak zostało stwierdzone w pkt 64 niniejszego wyroku, nie jest zgodny z wymogami dyrektywy 91/676. Wobec tego Komisja słusznie twierdzi, że Republika Francuska nie ustanowiła zasad zapewniających, by gospodarstwa dysponowały wystarczającą pojemnością składowania.
- 92 Należy zatem stwierdzić, że część druga zarzutu drugiego Komisji jest zasadna w zakresie, w jakim podnosi ona okoliczność, że do dnia 1 lipca 2016 r. obliczanie pojemności składowania w dalszym ciągu będzie mogło uwzględniać kalendarz obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania niezgodny z wymogami dyrektywy 91/676.
- 93 Co się tyczy części trzeciej zarzutu drugiego Komisji, z akt przedstawionych Trybunałowi, których Republika Francuska nie kwestionuje, wynika, że po składowaniu w budynkach przez okres dwóch pierwszych miesięcy gęsty obornik słomiasty nadal uwalnia azot, choć powoli i stopniowo. Oznacza to między innymi, że faza wiązania azotu uwolnionego na gruncie, w której ryzyko związane z takimi nawozami jest mniejsze, ma charakter przejściowy. Wobec tego, jeśli nawóz zostaje zastosowany jesienią, wspomniane zjawisko utrzymuje się zasadniczo do końca zimy.
- 94 W konsekwencji ze względu na to, że składowanie odchodów bezpośrednio na polu i bez przykrycia jest dozwolone przez maksymalny okres dziesięciu miesięcy, który może trwać dłużej niż faza wiązania organicznego netto azotu, nie można uniknąć ryzyka zanieczyszczenia wód związanego z tym sposobem składowania.

- 95 W świetle powyższych uwag należy stwierdzić, że część trzecia zarzutu drugiego podniesionego przez Komisję na poparcie skargi jest zasadna.
- 96 W tej sytuacji zarzut drugi Komisji należy uznać za zasadny w zakresie, w jakim uregulowanie krajowe, po pierwsze, stanowi, że do dnia 1 lipca 2016 r. obliczanie pojemności składowania będzie mogło nadal uwzględniać kalendarz obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania niezgodny z wymogami dyrektywy 91/676, a po drugie, zezwala na składowanie na polu gęstego obornika słomistego przez okres dziesięciu miesięcy.

W przedmiocie zarzutu trzeciego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 3 załącznika III do tej dyrektywy

Argumentacja stron

- 97 Zarzut trzeci Komisji wobec Republiki Francuskiej dotyczy braku zasad umożliwiających rolnikom i organom kontrolnym obliczenie dokładnej ilości azotu, jaka może zostać rolniczo wykorzystana w celu zapewnienia zbilansowanego nawożenia.
- 98 Na poparcie tego zarzutu instytucja ta podnosi, że choć zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. wprowadziło metodę zwaną „metodą prognozowanego bilansu”, w celu oceny dawki azotu, jaką należy dostarczyć, większość departamentalnych programów działania albo nie ustala wszystkich niezbędnych elementów obliczeń (zapotrzebowania na azot każdej uprawy oraz łąki i pastwiska, efektywności azotu w odchodach zwierzęcych, azotu zawartego w glebach i w odchodach zwierzęcych itd.), albo przedstawia te elementy w sposób tak skomplikowany, że ich prawidłowe wdrożenie nie jest zapewnione. Zdaniem Komisji ustalenie maksymalnych limitów ilościowych dostarczania całkowitego azotu dla różnych upraw pozwoliłoby złagodzić trudności z zastosowaniem wspomnianej metody i spełnić wymóg pewności prawa.
- 99 W replice Komisja wskazuje też, że metoda prognozowanego bilansu została zdefiniowana w zarządzeniu z dnia 19 grudnia 2011 r. jedynie w odniesieniu do jej podstawowych zasad, natomiast zdefiniowanie wytycznych regionalnych w celu operacyjnego wdrożenia tej metody zostało pozostawione prefektom regionów na wniosek regionalnych grup ekspertyzy „azotanowej”. Komisja formułuje następnie szereg zastrzeżeń w odniesieniu do wymogów określonych przez to zarządzenie, a także przez regionalne zarządzenia prefektów służące jego wykonaniu.
- 100 Republika Francuska uważa, że metoda prognozowanego bilansu jest właściwa, aby zapewnić zbilansowane nawożenie azotem, ponieważ pozwala określić normy użycia, które ograniczają u źródła rolniczo wykorzystaną dawkę nawozów, przy uwzględnieniu cech agronomicznych i glebowo-klimatycznych każdego gospodarstwa.
- 101 Ponadto to państwo członkowskie podnosi, że zmiany wprowadzone zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r. pozwalają zapewnić prawidłowe stosowanie zasady zbilansowanego nawożenia. W tym kontekście wskazuje ono, że zarządzenie to odnosi się obecnie wprost do metody prognozowanego bilansu i odsyła do dokumentacji dostępnej on-line, która szczegółowo przedstawia tę metodę. Ponadto wspomniane zarządzenie określa wymogi niezbędne do obliczenia zbilansowanej dawki azotu, które mają bezpośrednie zastosowanie wobec rolników, bez konieczności oczekiwania na wydanie wykonawczych zarządzeń prefektów, określających operacyjne wartości referencyjne na poziomie regionalnym.

Ocena Trybunału

– W przedmiocie dopuszczalności

- 102 Jeżeli chodzi o dopuszczalność zarzutu trzeciego Komisji, należy stwierdzić, że w replice instytucja ta po raz pierwszy zarzuca Republice Francuskiej uchybienia dotyczące przepisów zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. i zarządzeń prefektów, które nie ograniczają się do powtórzenia treści przepisów przewidzianych w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r.
- 103 W konsekwencji w zakresie, w jakim ten zarzut Komisji dotyczy dodatkowych uchybień Republiki Francuskiej, które nie zostały wskazane ani w uzasadnionej opinii, ani w skardze, należy, jak wynika z pkt 49 i 74 niniejszego wyroku, odrzucić go jako niedopuszczalny.

– Co do istoty

- 104 Na wstępie należy stwierdzić, że zgodnie z art. 2 część II zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. przepisy tego zarządzenia, które nakładają obowiązki na rolników podczas rolniczego wykorzystania nawozów azotowych w strefie zagrożenia, miały wejść w życie dopiero w dniu 1 września 2012 r., to znaczy po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii.
- 105 Ponadto bezsporne jest, że po upływie wspomnianego terminu wytyczne regionalne, niezbędne do wprowadzenia w życie przepisów tego zarządzenia dotyczących obliczania ilości azotu, jaką należy dostarczyć poprzez nawożenie zgodnie z metodą prognozowanego bilansu, nie były jeszcze ustalone.
- 106 Jak z tego wynika, z powodów przedstawionych w pkt 52–54 niniejszego wyroku nie ma potrzeby badania, czy zmiany wprowadzone przez to zarządzenie mogły stanowić skuteczne wykonanie zobowiązań wynikających z ust. 1 pkt 3 załącznika III do dyrektywy 91/676.
- 107 Ponadto należy przypomnieć, że zgodnie z art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 1 pkt 3 załącznika III do tej dyrektywy środki, które należy uwzględnić w programach działania, obejmują zasady odnoszące się do ograniczenia rolniczego wykorzystania nawozów oparte na równowadze między przewidywanym zapotrzebowaniem upraw na azot i ich zasilaniem azotem z gleby oraz z nawożenia.
- 108 W niniejszym przypadku należy stwierdzić, że chociaż z akt przedstawionych Trybunałowi wynika, iż rozumowanie będące podstawą metody prognozowanego bilansu powinno co do zasady zapewnić dostarczenie azotu optymalne dla każdej uprawy, to jednak Republika Francuska sama przyznaje, że przepisy zarządzenia z dnia 6 marca 2001 r. dotyczące zrównoważenia nawożenia azotowego nie pozwalają zapewnić pełnego stosowania ust. 1 pkt 3 załącznika III do dyrektywy 91/676 w sposób wystarczająco jasny i precyzyjny.
- 109 W tym względzie należy wskazać, że zarówno w ramach niniejszego postępowania, jak i na etapie postępowania poprzedzającym wniesienie skargi to państwo członkowskie ograniczyło się do przedstawienia zmian wprowadzonych zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r. w celu sprawienia, że wdrożenie metody prognozowanego bilansu będzie „proste i czytelne”, i umożliwienia rolnikom i organom kontrolnym obliczenia ilości azotu, jaka może zostać rolniczo wykorzystana w celu zapewnienia zrównoważonego nawożenia stanowiącego cel dyrektywy 91/676, co stanowi wystarczający dowód, że nie miało to miejsca pod rządami zarządzenia z dnia 6 marca 2001 r.
- 110 W konsekwencji zarzut trzeci podniesiony przez Komisję na poparcie skargi należy uznać za zasadny.

W przedmiocie zarzutu czwartego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy

- 111 Na wstępie należy wyjaśnić, że po zapoznaniu się z argumentami podniesionymi przez władze francuskie w odpowiedzi na skargę Komisja postanowiła wycofać w replice część zarzutu czwartego w zakresie, w jakim dotyczył on wartości uwalniania azotu ustalonych dla płynnych odchodów trzody chlewnej, która to część wobec tego nie stanowi już przedmiotu niniejszego postępowania.

Argumentacja stron

- 112 W zarzucie czwartym, składającym się z ośmiu części, opierając się na ekspertyzach naukowych, Komisja twierdzi, że wielkości uwalniania azotu przewidziane w okólniku z dnia 15 maja 2003 r. dla różnych gatunków zwierząt, do których odnosi się znaczna część departamentalnych programów działania, zostały obliczone w oparciu o niedokładne ilości azotu wydalanego przez zwierzęta lub o zawyżone współczynniki ubytków azotu na skutek ulatniania. W konsekwencji jej zdaniem okólnik ten nie pozwala zapewnić przestrzegania limitu rolniczego wykorzystania odchodów zwierzęcych, określonego w dyrektywie 91/676 jako 170 kilogramów azotu na hektar w ciągu roku. Ośmiu części, które składają się na ten zarzut Komisji, dotyczy odpowiednio:

- ustalenia wielkości dla krów mlecznych w oparciu o niedokładną ilość wydalanego azotu i błędny współczynnik ulatniania w wysokości 30%;
- ustalenia wielkości dla pozostałego bydła w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 30%;
- nieustalenia wielkości uwalniania azotu dla odchodów stałych w odniesieniu do trzody chlewnej;
- ustalenia wielkości dla drobiu w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 60%;
- ustalenia wielkości dla owiec w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 30%;
- ustalenia wielkości dla kóz w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 30%;
- ustalenia wielkości dla koni w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 30% oraz
- ustalenia wielkości dla królików w oparciu o błędny współczynnik ulatniania w wysokości 60%.

- 113 W części pierwszej zarzutu czwartego Komisja twierdzi, po pierwsze, że wielkość uwalniania azotu ustalona dla krów mlecznych jest oparta na ilości wydalanego azotu, która nie uwzględnia różnych poziomów produkcji mleka, gdy tymczasem azot zawarty w odchodach zwierzęcych zmienia się w zależności od produkcji mleka przez zwierzę, a wiele regionów francuskich charakteryzuje się intensywną produkcją. Po drugie, wielkość ta jest jej zdaniem oparta na zbyt wysokim współczynniku ulatniania, ponieważ średni współczynnik ulatniania należy oszacować na 24%.

- 114 Co więcej, instytucja ta podnosi, że przepis przejściowy przewidziany w części B załącznika II do zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., na mocy którego w okresie od dnia 1 września 2012 r. do dnia 31 sierpnia 2013 r. do hodowli krów mlecznych, w przypadku których użytki zielone stanowią ponad 75% głównej powierzchni paszowej, zastosowanie ma wielkość pośrednia, powoduje nadmierne nawożenie gruntów i odstępstwo od przestrzegania górnej granicy 170 kilogramów na hektar rocznie.

- 115 W części drugiej zarzutu czwartego Komisja twierdzi, że współczynnik ulatniania przyjęty dla pozostałego bydła jest zbyt wysoki, ponieważ dane naukowe przyjmują współczynnik ulatniania poniżej 21%. W replice Komisja podważa też ilości wydalanego azotu przyjęte przez Republikę Francuską w celu ustalenia tych wartości.
- 116 W części trzeciej tego zarzutu Komisja twierdzi, że wielkości uwalniania azotu powinny zostać ustalone również dla stałych odchodów trzody chlewnej.
- 117 W części czwartej tego zarzutu Komisja wskazuje, że współczynnik ulatniania proponowany dla gnojowicy w literaturze naukowej wynosi 30%. Wobec tego w przypadku drobiu wytwarzającego gnojowicę uregulowanie francuskie powoduje istotne niedoszacowanie zawartości azotu do rolniczego wykorzystania pochodzącego z odchodów.
- 118 W częściach piątej i szóstej tego zarzutu instytucja ta podnosi, że współczynniki ulatniania przyjęte dla owiec i kóz są zbyt wysokie, ponieważ w ekspertyzach naukowych podaje się współczynniki w wysokości 9,5%.
- 119 Jeśli chodzi o część siódmą zarzutu czwartego, Komisja wskazuje, że w literaturze naukowej w odniesieniu do koni podaje się współczynnik ulatniania w wysokości 13,1%, który jest niższy od współczynnika przewidzianego w uregulowaniu krajowym.
- 120 Wreszcie w części ósmej tego zarzutu Komisja twierdzi, że współczynnik ulatniania przyjęty w uregulowaniu krajowym w odniesieniu do królików jest również zbyt wysoki. Komisja wskazuje w tym względzie, że w różnych ekspertyzach naukowych podawane są współczynniki w wysokości 28% i 44%.
- 121 Republika Francuska odpowiada przede wszystkim, że wielkości uwalniania azotu obliczone przez Komisję przy zastosowaniu współczynników ulatniania uznanych przez nią za właściwe są błędne, ponieważ współczynniki te powinny mieć zastosowanie tylko do części azotu uwolnionego w budynku i podczas składowania. Komisja zastosowała je natomiast również do ilości azotu uwolnionego na zewnątrz.
- 122 Ponadto owo państwo członkowskie uważa, że zastrzeżenie Komisji dotyczące ilości azotu wydalanego przez bydło z wyłączeniem krów mlecznych jest niedopuszczalne, ponieważ po raz pierwszy zostało podniesione w replice.
- 123 Następnie Republika Francuska wskazuje, że obecnie zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r., po pierwsze, przewiduje niższy współczynnik ulatniania, a mianowicie 25% w odniesieniu do krów mlecznych, a po drugie, ustala wielkości uwalniania azotu dotyczące stałych odchodów trzody chlewnej.
- 124 Wreszcie Republika Francuska zauważa, że współczynniki ulatniania przyjęte w uregulowaniu francuskim są oparte na pracach komitetu ds. wytycznych w zakresie praktyk rolnych pozostających w zgodzie ze środowiskiem naturalnym (Corpen) i zostały otrzymane na podstawie metod dokonywania oceny, które polegają na przypisaniu ulatnianiu różnicy pomiędzy azotem wydalanym przez zwierzęta i azotem mierzonym przy opuszczeniu budynku lub przy zakończeniu składowania. Te metody lepiej nadają się do obliczenia wielkości uwolnienia azotu niż metoda bezpośredniego pomiaru będąca podstawą ekspertyz przedstawionych przez Komisję, polegająca na analizie przepływów powietrza i stężenia gazów wchodzących do budynków i instalacji do składowania oraz opuszczających je. To państwo członkowskie podnosi, że w każdym razie dostępne dane naukowe dotyczące emisji gazów azotowych wytwarzanych przez odchody pokazują duże zróżnicowanie wartości dotyczących tych emisji.

Ocena Trybunału

– W przedmiocie dopuszczalności

- 125 Co się tyczy dopuszczalności zarzutu czwartego podniesionego przez Komisję, należy wskazać, po pierwsze, że jej zastrzeżenia dotyczące przepisu przejściowego przewidzianego w części B załącznika II do zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., odnoszące się do wytwarzania przez krowy mleczne azotu do rolniczego wykorzystania, nie zostały zawarte w uzasadnionej opinii. Po drugie, chociaż w skardze Komisja wyraźnie stwierdziła, że nie kwestionuje ilości wydalanego azotu przyjętych w odniesieniu do innego bydła, w replice podważa te elementy obliczeń.
- 126 W konsekwencji w zakresie, w jakim w zarzucie tym Komisja krytykuje wielkość pośrednią ustaloną w odniesieniu do krów mlecznych w przepisie przejściowym zawartym w części B załącznika II do zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., jak również ilości wydalanego azotu ustalone dla pozostałego bydła w okólniku z dnia 15 maja 2003 r., zarzut ten, z powodów wskazanych w pkt 49 i 74 niniejszego wyroku, należy odrzucić jako niedopuszczalny.
- 127 Natomiast, jak wynika z pkt 51 niniejszego wyroku, dopuszczalne jest wnioskowanie przez Komisję, zgodnie ze stosownym żądaniem przedstawionym w jej replice, o stwierdzenie uchybienia w odniesieniu do przepisów zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r., które stanowią powtórzenie wielkości uwolnień azotu ustalonych w odniesieniu do bydła, z wyłączeniem krów mlecznych, a także do drobiu, owiec, kóz, koni i królików.

– Co do istoty

- 128 Tytułem wstępu należy stwierdzić, że zgodnie z art. 2 część II zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. przepisy tego zarządzenia dotyczące sposobów obliczania maksymalnej ilości azotu zawartej w odchodach zwierzęcych, które mogą zostać rolniczo wykorzystane w ciągu roku w każdym gospodarstwie, miały wejść w życie dopiero w dniu 1 września 2012 r., to znaczy po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii. Siłą rzeczy dotyczy to również norm wydalanego azotu przez poszczególne gatunki zwierząt, przewidzianych w tym rozporządzeniu w celu wykonania wspomnianych przepisów. W konsekwencji, jak zostało stwierdzone w pkt 52–54 niniejszego wyroku, Trybunał nie może wziąć pod uwagę zmian wprowadzonych zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r.
- 129 Ponadto należy przypomnieć, że art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy przewiduje obowiązek uwzględnienia w programach działania zasad dotyczących ograniczenia rolniczego wykorzystania nawozów, które to zasady mają na celu zapewnienie, aby „dla każdego gospodarstwa rolnego lub hodowlanego ilość odchodów zwierzęcych, wykorzystywanych rolniczo każdego roku, w tym wprost od zwierząt, nie przekracza[ła] określonej ilości na hektar”. Ograniczenie to odpowiada ilości odchodów zwierzęcych zawierającej do 170 kg azotu, przy czym państwa członkowskie mają, w warunkach określonych w ust. 2 lit. a) i b) załącznika III do dyrektywy 91/676, możliwość zezwolenia na inną ilość odchodów.
- 130 Jak wynika z motywu jedenastego wspomnianej dyrektywy, ustalenie specjalnych ograniczeń dotyczących stosowania odchodów zwierzęcych ma szczególne znaczenie dla osiągnięcia celów w zakresie ograniczenia zanieczyszczenia wód azotanami pochodzenia rolniczego i zapobiegania mu.
- 131 Zgodnie z ust. 3 załącznika III do tej dyrektywy ilości odchodów zwierzęcych, których rolnicze wykorzystanie jest dozwolone, mogą być obliczone na podstawie liczby zwierząt. W tym celu państwa członkowskie powinny, jak zostało to wskazane w pkt 29 niniejszego wyroku, uwzględnić najlepszą dostępną wiedzę naukową i techniczną, a także warunki fizyczne, geologiczne i klimatyczne każdego regionu.

- 132 W niniejszym przypadku zgodnie z pkt 1 załącznika II do zarządzenia z dnia 1 sierpnia 2005 r. obliczenia ilości azotu zawartego w odchodach zwierzęcych występującej w gospodarstwie dokonuje się poprzez pomnożenie liczby zwierząt przez wielkość produkcji azotu do rolniczego wykorzystania wytwarzanego przez zwierzę. Bezsporne jest, że wielkości te są określone w oparciu o różnicę między ilością brutto azotu wydalanego przez zwierzęta i ilością azotu ulatniającego się w czasie przebywania zwierzęcia w budynku i w czasie składowania odchodów, przy zastosowaniu współczynników ulatniania.
- 133 W świetle powyższych uwag należy stwierdzić przede wszystkim, że błędy popełnione przez Komisję przy obliczaniu wielkości uwalniania azotu, do których przyznaje się ona w swojej replice, nie pozbawiają znaczenia jej zastrzeżeń dotyczących ilości brutto wydalanego azotu, a także współczynników ubytków azotu poprzez ulatnianie ustalonych w uregulowaniu krajowym w odniesieniu do różnych gatunków zwierząt. Wniosek ten nie został podważony przez Republikę Francuską, która w tej kwestii poprzestała na podniesieniu błędnego zastosowania rzeczonych współczynników do całkowitej ilości azotu wydalanego przez zwierzęta.
- 134 Następnie, jeśli chodzi o części pierwszą i trzecią zarzutu czwartego Komisji, wystarczy stwierdzić w pierwszej kolejności, że wskazując zmiany wprowadzone w tym względzie zarządzeniem z dnia 19 grudnia 2011 r., Republika Francuska przyznaje, po pierwsze, że przed wydaniem tego zarządzenia ustaliła zbyt wysoki współczynnik ulatniania w odniesieniu do krów mlecznych, a po drugie, że nie ustaliła wielkości uwolnień azotu w odniesieniu do stałych odchodów trzody chlewnej.
- 135 Co się tyczy w drugiej kolejności nieuwzględnienia poziomów produkcji mleka przy obliczaniu ilości brutto azotu wydalanego przez krowy mleczne, należy wskazać, że argumentacja Komisji nie została podważona przez Republikę Francuską, ponieważ wspomniane zarządzenie przewiduje obecnie szereg poziomów produkcji azotu do rolniczego wykorzystania w zależności od produkcji mleka.
- 136 Wreszcie, co się tyczy części drugiej i od czwartej do ósmej tego zarzutu, które powinny zostać zbadane łącznie, należy wyjaśnić, że uzasadniając zastrzeżenia dotyczące współczynników ulatniania przyjętych w uregulowaniu krajowym na podstawie wniosków Corpen, Komisja opiera się na danych technicznych zawartych w szeregu ekspertyz naukowych.
- 137 Republika Francuska, która nie kwestionuje wniosków z ekspertyz przedstawionych przez Komisję, poprzestaje w istocie na powołaniu się na braki w metodologii bezpośredniego mierzenia, na której opierają się te ekspertyzy przy obliczaniu współczynników ulatniania mających zastosowanie do hodowli. Po drugie, to państwo członkowskie wskazuje, że nie wydaje się, iż współczynniki ulatniania mogą zostać ściśle ustalone z naukowego punktu widzenia, która to niepewność znajduje wyraz w zróżnicowaniu wartości współczynników ulatniania dostępnych w literaturze naukowej.
- 138 Po pierwsze, jeśli chodzi o właściwy charakter metodologii bezpośredniego mierzenia, należy wskazać, że zastrzeżenia Republiki Francuskiej nie mogą same w sobie podważyć znaczenia współczynników ulatniania, na które powołuje się Komisja. Z informacji przedstawionych Trybunałowi wynika bowiem, że zarówno wspomniana metodologia, jak i metoda oceny opierają się na przeprowadzanych doświadczeniach, które uwzględniają wyłącznie specyfikę każdego badanego rodzaju hodowli. Ponadto w ostatnim przeszacowaniu wartości referencyjnych Corpen nie są widoczne żadne preferencje metodologiczne.
- 139 Po drugie, jeśli chodzi o margines fluktuacji danych dotyczących ulatniania widocznych w publikacjach naukowych, należy wskazać, że z brzmienia ust. 2 załącznika III do dyrektywy 91/676 wynika wyraźnie, iż przepis ten wymaga, aby konkretny limit ustalony w odniesieniu do rolniczego wykorzystania odchodów zwierzęcych, to znaczy 170 kilogramów azotu na hektar w ciągu roku, był zawsze przestrzegany przez każde gospodarstwo lub każdą hodowlę, również jeśli zgodnie z ust. 3 tego załącznika państwa członkowskie postanowią obliczyć ten limit na podstawie liczby zwierząt.

- 140 Ponadto z akt przedstawionych Trybunałowi wynika, że zróżnicowanie wartości współczynników ulatniania dostępnych w literaturze naukowej można wytłumaczyć w szczególności niejednorodnością warunków hodowli i warunków klimatycznych, które były przedmiotem przeprowadzonych badań. Republika Francuska, między innymi na rozprawie, podkreślała różnorodność hodowli francuskich.
- 141 W tych okolicznościach, jak wskazała rzecznik generalna w pkt 123–126 opinii, tylko ustalenie współczynników ulatniania w oparciu o dane, które szacują uwalnianie azotu wskutek ulatniania na najniższym odsetku, pozwala zapewnić, że limit przewidziany w dyrektywie 91/676 w odniesieniu do rolniczego wykorzystania odchodów będzie należycie przestrzegany przez wszystkie hodowle francuskie.
- 142 Zważywszy, że Republika Francuska ustanowiła w odniesieniu do bydła, z wyłączeniem krów mlecznych, a także do drobiu, owiec, kóz, koni i królików współczynniki ulatniania znacznie wyższe od współczynników przyjętych przez Komisję w oparciu o dane naukowe, których słuszności owo państwo członkowskie nie podważa, należy stwierdzić, że wspomniane współczynniki ulatniania ustalone w uregulowaniu krajowym nie spełniają wymogów dyrektywy 91/676.
- 143 W świetle powyższych uwag podniesiony przez Komisję na poparcie skargi zarzut czwarty należy uznać za zasadny.

W przedmiocie zarzutu piątego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 2 części A załącznika II i ust. 1 pkt 3 lit. a) załącznika III do tej dyrektywy

Argumentacja stron

- 144 Zarzut piąty podnoszony przez Komisję wobec Republiki Francuskiej dotyczy braku zadowalających uregulowań zawierających jasne, precyzyjne i obiektywne kryteria dotyczące warunków rolniczego wykorzystania na gruntach o dużym nachyleniu. Zdaniem tej instytucji, aby zapewnić właściwe wprowadzenie w życie wymogów dyrektywy 91/676, uregulowanie krajowe powinno określać procent nachylenia, powyżej którego rolnicze wykorzystanie nawozów jest zakazane.
- 145 Republika Francuska odpowiada, że zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. zakazuje rolniczego wykorzystania na terenach o dużym nachyleniu, jeżeli nachylenie to powoduje ryzyko spływania poza działkę rolniczego wykorzystania. Ponadto twierdzi ona, że ryzyko zanieczyszczenia wód zależy nie tylko od wielkości nachylenia, lecz również od wielu innych czynników, takich jak regularność nachylenia, rodzaj i kierunek zasadzenia okrywy roślinnej, rodzaj gleby, kształt działki, sposób i kierunek uprawy gleby, a także rodzaj odchodów. W konsekwencji zakaz rolniczego wykorzystania oparty wyłącznie na wielkości stopnia nachylenia zbocza jest niewłaściwy.
- 146 To państwo członkowskie dodaje, że zarządzenie z dnia 19 grudnia 2011 r. przewiduje przepisy dotyczące warunków rolniczego wykorzystania odnoszące się do cieków wodnych, które to przepisy w powiązaniu z zakazem rolniczego wykorzystania na terenach o dużym nachyleniu przyczyniają się do osiągnięcia celów dyrektywy 91/676.

Ocena Trybunału

- 147 Na wstępie należy wskazać, że zgodnie z art. 2 część II zarządzenia z dnia 19 grudnia 2011 r. przepisy tego zarządzenia odnoszące się do cieków wodnych miały wejść w życie dopiero w dniu 1 września 2012 r., to znaczy po upływie terminu wyznaczonego w uzasadnionej opinii. Jak z tego wynika, z powodów przedstawionych w pkt 52–54 niniejszego wyroku Trybunał nie może uwzględnić przepisów tego zarządzenia dotyczących warunków rolniczego wykorzystania odnoszących się do cieków wodnych.

- 148 Co do istoty należy zauważyć, że zgodnie z art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 2 części A załącznika II i z ust. 1 pkt 3 lit. a) załącznika III do tej dyrektywy programy działania powinny zawierać zasady rolniczego wykorzystania nawozu w terenie o dużym nachyleniu.
- 149 Ponadto, jak zostało wskazane w pkt 31 niniejszego wyroku, państwa członkowskie są w sposób szczególny zobowiązane do dbania o to, aby ich przepisy prawne mające zapewnić transpozycję dyrektywy 91/676 były jasne i precyzyjne.
- 150 W tym względzie należy wskazać, po pierwsze, że Komisja podnosi, nie napotykając w tym względzie na sprzeciw ze strony Republiki Francuskiej, że niektóre departamentalne programy działania nie zawierają żadnych zasad dotyczących rolniczego wykorzystania nawozów w terenie o dużym nachyleniu, czy to opartego na procencie nachylenia, czy to na innych czynnikach, które zdaniem owego państwa członkowskiego powinny zostać uwzględnione. Ponadto wiele departamentalnych programów działania poprzestaje na powtórzeniu ogólnej zasady, ustanowionej w zarządzeniu z dnia 6 marca 2001 r., zgodnie z którą rolnicze wykorzystanie nie powinno mieć miejsca w warunkach powodujących spływanie poza działkę rolniczego wykorzystania.
- 151 Po drugie, z analizy odnośnych przepisów zarządzenia z dnia 6 marca 2001 r. wynika, że ogranicza się ono, po pierwsze, do zakazania rolniczego wykorzystania nawozów w terenie o dużym nachyleniu, a po drugie, do postanowienia, że programy działania mają określić sytuacje, w których ze względu na ryzyko spływania poza działkę obowiązuje zakaz rolniczego wykorzystania, lub ewentualnie procent nachylenia, powyżej którego rolnicze wykorzystanie jest zakazane.
- 152 Należy stwierdzić, że przepisy te charakteryzuje taka ogólność, że nie mogą one uzupełnić luk w programach działania, a wobec tego nie mogą zapewnić pełnego obowiązywania przepisów zawartych w pkt 2 części A załącznika II i w ust. 1 pkt 3 lit. a) załącznika III do dyrektywy 91/676, w sposób wystarczająco jasny i precyzyjny, zgodnie z wymogami zasady pewności prawa.
- 153 W tych okolicznościach należy stwierdzić, że zarzut piąty Komisji jest zasadny.

W przedmiocie zarzutu szóstego, dotyczącego naruszenia art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 3 części A załącznika II i z ust. 1 pkt 3 lit. a) i b) załącznika III do tej dyrektywy

Argumentacja stron

- 154 Zarzut szósty podnoszony przez Komisję w oparciu o dane naukowe dotyczy nieustanowienia przez Republikę Francuską zasad zakazujących rolniczego wykorzystania wszelkiego rodzaju nawozów na gruntach przemarzniętych lub pokrytych śniegiem, pomimo że takie rolnicze wykorzystanie powoduje znaczne ryzyko zanieczyszczenia wód poprzez spływ i wymywanie. Komisja wskazuje w tym względzie, że zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. stanowi, iż rolnicze wykorzystanie nawozów typu I i III na gruntach przemarzniętych, a także nawozów typu I na gruntach pokrytych śniegiem powinno być reglamentowane. Ponadto zgodnie z tym zarządzeniem rolnicze wykorzystanie wszystkich nawozów jest dozwolone na gruntach, które są zamrożone jedynie na powierzchni, na skutek cyklicznego zamarzania i rozmarzania w okresie 24 godzin. Wreszcie niektóre gospodarstwa mają możliwość rolniczego wykorzystania na gruntach przemarzniętych gęstego obornika słomistego i kompostów z odchodów zwierzęcych.
- 155 Na ten argument Republika Francuska odpowiada, że dyrektywa 91/676 nie wymaga, aby rolnicze wykorzystanie nawozów na gruntach pokrytych śniegiem lub przemarzniętych było w każdym wypadku zakazane, tylko aby było reglamentowane. Przyznaje ona, że ze względu na ryzyko, jakie może stanowić rolnicze wykorzystanie nawozów w takich warunkach, takie działanie powinno być poddane istotnym

ograniczeniom. Uważa jednak, że zarządzenie z dnia 6 marca 2001 r. ustanawia takie ograniczenia, ponieważ rolnicze wykorzystanie nawozów typu II i III na gruntach pokrytych śniegiem jest zakazane w każdym wypadku.

Ocena Trybunału

- 156 Artykuł 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 3 części A załącznika II i ust. 1 pkt 3 lit. a) i b) części A załącznika II do tej dyrektywy wymaga, aby państwa członkowskie ustanowiły środki służące ograniczeniu rolniczego wykorzystania w razie przemarznięcia gruntów lub pokrycia ich śniegiem.
- 157 Ponadto, jak zostało wskazane w pkt 29 niniejszego wyroku, zgodnie z art. 5 ust. 3 lit. a) tej dyrektywy programy działania powinny uwzględniać najlepszą dostępną wiedzę naukową.
- 158 W niniejszym przypadku, jak wskazuje rzecznik generalna w pkt 144 opinii, według przedstawionej Trybunałowi przez Komisję ekspertyzy naukowej, której wniosków Republika Francuska nie kwestionuje, rolnicze wykorzystanie nawozów na gruntach przemarzniętych lub pokrytych śniegiem powinno być zakazane w każdym przypadku. Przemarznięte grunty lub pokrywa śnieżna ograniczają bowiem przepływ składników odżywczych w glebie i znacznie zwiększają ryzyko, że składniki te będą następnie transportowane do wód powierzchniowych, w szczególności na skutek spływania.
- 159 Ponadto ryzyko zanieczyszczenia, którego należy obawiać się w wypadku rolniczego wykorzystania na gruntach przemarzniętych lub pokrytych śniegiem, nie jest mniejsze, jeżeli grunt jest zamrażany jedynie na powierzchni, na skutek cyklicznego zamrażania i rozmrażania w okresie 24 godzin. Przeciwnie, z ekspertyzy naukowej, o której jest mowa w punkcie poprzedzającym, wynika, że cykle zamrażania i rozmrażania mają istotny wpływ na poziom mineralizacji, ponieważ zamrażanie i odmarzanie powodują gwałtowną mineralizację azotu.
- 160 W konsekwencji zarzut szósty Komisji należy uznać za zasadny.
- 161 W świetle ogółu powyższych rozważań należy stwierdzić, że nie przyjmując środków niezbędnych do pełnego i prawidłowego spełnienia wymogów nałożonych na nią w art. 5 ust. 4 dyrektywy 91/676 w związku z pkt 1–3 i 5 części A załącznika II do tej dyrektywy oraz ust. 1 pkt 1–3 i ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy, Republika Francuska uchybiła zobowiązaniom ciążącym na niej na mocy tej dyrektywy w zakresie, w jakim zgodnie z uregulowaniami krajowymi przyjętymi w celu wykonania tej dyrektywy:
- nie ustanowiono okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią, a także w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej;
 - okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną ogranicza się do lipca i sierpnia;
 - obowiązywanie zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią jest ograniczone do okresu od dnia 1 listopada do dnia 15 stycznia, a obowiązywanie zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu III w przypadku takich upraw nie zostało przedłużone poza dzień 15 stycznia;
 - okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną nie został przedłużony poza dzień 15 stycznia;

- okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej został ustanowiony tylko od dnia 15 listopada, a okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu III w przypadku wspomnianych łąk i pastwisk i w regionach górskich nie został przedłużony do końca lutego;
- do dnia 1 lipca 2016 r. obliczanie pojemności składowania w dalszym ciągu będzie mogło uwzględniać kalendarz obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania niezgodny z wymogami wspomnianej dyrektywy;
- składowanie na polu gęstego obornika słomianego jest dozwolone przez okres dziesięciu miesięcy;
- uregulowania te nie zapewniają, że rolnicy i organy kontrolne są w stanie prawidłowo obliczyć ilość azotu, jaka może zostać rolniczo wykorzystana w celu zapewnienia zrównoważonego nawożenia;
- w odniesieniu do krów mlecznych wielkości uwalniania azotu zostały ustalone na podstawie ilości wydalanego azotu, która nie uwzględnia różnych poziomów produkcji mleka, i w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do pozostałego bydła wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do trzody chlewnej wielkości uwalniania azotu dla odchodów stałych nie zostały ustalone;
- w odniesieniu do drobiu wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o błędny współczynnik ulatniania wynoszący 60%;
- w odniesieniu do owiec wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do kóz wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do koni wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do królików wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 60%;
- wspomniane uregulowania nie zawierają jasnych, precyzyjnych i obiektywnych kryteriów, zgodnie z wymogami zasady pewności prawa, dotyczących warunków rolniczego wykorzystania w terenie o dużym nachyleniu;
- dozwolone jest rolnicze wykorzystanie nawozów typu I i III na gruntach przemarzniętych, rolnicze wykorzystanie nawozów typu I na gruntach pokrytych śniegiem, rolnicze wykorzystanie nawozów na gruntach, które są zamrożone tylko powierzchniowo na skutek cyklicznego zamarzania i rozmarzania w okresie 24 godzin, a także rolnicze wykorzystanie na gruntach przemarzniętych gęstego obornika słomianego i kompostów z odchodów zwierzęcych.

¹⁶² W pozostałym zakresie skargę należy oddalić.

W przedmiocie kosztów

- ¹⁶³ Zgodnie z art. 138 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem kosztami zostaje obciążona, na żądanie strony przeciwnej, strona przegrywająca sprawę. Zgodnie z art. 138 § 3 zdanie pierwsze tego regulaminu w razie częściowego tylko uwzględnienia żądań każdej ze stron każda z nich pokrywa własne koszty. Jednakże, jeżeli jest to uzasadnione okolicznościami sprawy, Trybunał może orzec, że jedna ze stron pokrywa, oprócz własnych kosztów, część kosztów poniesionych przez stronę przeciwną.
- ¹⁶⁴ Ponieważ w niniejszym przypadku Komisja wniosła o obciążenie Republiki Francuskiej kosztami postępowania, a ta co do istoty przegrała sprawę, należy obciążyć Republikę Francuską wszystkimi kosztami postępowania.

Z powyższych względów Trybunał (druga izba) orzeka, co następuje:

- 1) Nie przyjmując środków niezbędnych do zapewnienia pełnego i prawidłowego wdrożenia wszystkich wymogów nałożonych na nią przez art. 5 ust. 4 dyrektywy Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotyczącej ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego w związku z pkt 1–3 i 5 części A załącznika II oraz ust. 1 pkt 1–3 i ust. 2 załącznika III do tej dyrektywy, Republika Francuska uchybiła zobowiązaniom ciążącym na niej na mocy tej dyrektywy w zakresie, w jakim zgodnie z uregulowaniami krajowymi przyjętymi w celu wykonania tej dyrektywy:
 - nie ustanowiono okresów obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią, a także w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej;
 - okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu I w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną ogranicza się do lipca i sierpnia;
 - obowiązywanie zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku dużych upraw zasiewanych jesienią jest ograniczone do okresu od dnia 1 listopada do dnia 15 stycznia, a obowiązywanie zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu III w przypadku takich upraw nie zostało przedłużone poza dzień 15 stycznia;
 - okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku dużych upraw zasiewanych wiosną łąk nie został przedłużony poza dzień 15 stycznia;
 - okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu II w przypadku łąk i pastwisk zasianych ponad sześć miesięcy wcześniej został ustanowiony tylko od dnia 15 listopada, a okres obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania nawozów typu III w przypadku wspomnianych łąk i pastwisk i w regionach górskich nie został przedłużony do końca lutego;
 - do dnia 1 lipca 2016 r. obliczanie pojemności składowania w dalszym ciągu będzie mogło uwzględniać kalendarz obowiązywania zakazu rolniczego wykorzystania niezgodny z wymogami wspomnianej dyrektywy;
 - składowanie na polu gęstego obornika słomistego jest dozwolone przez okres dziesięciu miesięcy;
 - uregulowania te nie zapewniają, że rolnicy i organy kontrolne są w stanie prawidłowo obliczyć ilość azotu, jaka może zostać rolniczo wykorzystana w celu zapewnienia zrównoważonego nawożenia;

- w odniesieniu do krów mlecznych wielkości uwalniania azotu zostały ustalone na podstawie ilości wydalanego azotu, która nie uwzględnia różnych poziomów produkcji mleka, i w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do pozostałego bydła wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do trzody chlewnej wielkości uwalniania azotu dla odchodów stałych nie zostały ustalone;
- w odniesieniu do drobiu wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o błędny współczynnik ulatniania wynoszący 60%;
- w odniesieniu do owiec wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do kóz wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do koni wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 30%;
- w odniesieniu do królików wielkości uwalniania azotu zostały ustalone w oparciu o współczynnik ulatniania wynoszący 60%;
- wspomniane uregulowania nie zawierają jasnych, precyzyjnych i obiektywnych kryteriów, zgodnie z wymogami zasady pewności prawa, dotyczących warunków rolniczego wykorzystania w terenie o dużym nachyleniu;
- dozwolone jest rolnicze wykorzystanie nawozów typu I i III na gruntach przemarzniętych, rolnicze wykorzystanie nawozów typu I na gruntach pokrytych śniegiem, rolnicze wykorzystanie nawozów na gruntach, które są zamrożone tylko powierzchniowo na skutek cyklicznego zamarzania i rozmarzania w okresie 24 godzin, a także rolnicze wykorzystanie na gruntach przemarzniętych gęstego obornika słomistego i kompostów z odchodów zwierzęcych.

2) W pozostałym zakresie skarga zostaje oddalona.

3) Republika Francuska zostaje obciążona kosztami postępowania.

Podpisy